

Anmeldelser

Bengt Holbek: Interpretation of Fairy Tales. Danish Folklore in a European Perspective. (FF Communications No. 239) Helsinki 1987. 660 s.

Dansk trylleeventyr. Udvalgt af Bengt Holbek. Bearbejdet af Lisbeth Jensen. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, Kbh. 1989. 159 s. 98 kr.

Bengt Holbek: Tolkning af trylleeventyr. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, Kbh. 1989. 97 s. 128 kr.

Personer på Københavns Universitet som Kristi Himmelfartsdag 1987 læste Bengt Holbeks godt 650 s. lange afhandling *Interpretation of Fairy Tales* – de havde nemlig knapt to døgn fra bogen kom til København og indtil den skulle forsvares som disputats – fandt nok at den var et kraftigt eksempel på at disputats i vor tid bliver rigelig lange. Nærværende anmelder hørte til dem der opgav med den givne tidsfrist. Senere kom der dog heldigvis stunder; man fik læst den tykke, straks berømte bog; man skønnede både på det forreste og det bageste deri; det sidste fortabes gerne noget i en lang bog man tvinges til at læse i ét rap.

Alligevel kan det strejfe én at selve *disputatsen* i bogen er mindre vidtløftig. Den fylder kun den sidste tredjedel (inkl. nogle snese sider citerede eller refererede eventyr). Her opstiller Holbek sin analyse- og fortolkningsprocedure, og her anvender han den: først på en række versioner af ét trylleeventyr (*Kong Lindorm*), dernæst på et udvalg af 5 identificerede jyske fortællere hos Evald Tang Kristensen. Her er Holbeks egen forskningsfrembringelse; det foregående er blot vidtløftige fundamenter.

Den her udtalte, forkortende strejftanke – muligvis en særlig blodtørstig version af *den vilde tanke* – skal ikke have det sidste ord, men nærv. anm. vil gerne give den det første. Så er der nemlig ekstra anledning til at den danske læseverden kan glæde sig. For det er netop denne sidste del af sin store engelsksprogede afhandling Holbek i 1989 har udsendt en dansk version af, sammen med heftet *Danske trylleeventyr* med Lisbeth Jensens tekstbearbejdelse af (især) Tang Kristensens opskrifter af de analyserede eventyr.

Vi går nu tilbage til basisbogen, disputatsen på engelsk. Holbeks forskningsgenstand er altså den afdeling af (danske) folkeeventyr som han benævner trylleeventyr og som ligger inden for nr. 300-749 i Aarne/Thompsons type-index. Den fattige knøs/pige vinder prinsessen/prinsen og det halve kongerige, og karakteristisk for trylleeventyrene er jo at såvel forhindringer som hjælp kommer frem i form af overnaturlige væsener, genstande, begivenheder (fx. trolde, svymilestøvler, forvandling af skikkelse). Vi tillader os at kalde dette for even-

tyrets *merveilleux*, med en betegnelse fra forhandling om epos'er – selv om »gudemaskineriet« i eventyrene har en klart mere lavmytologisk karakter, og sagstens er mere betydningsfuldt i disse værker.

Betydningsfuldt på hvilken måde eller på hvilke måder? Det er Holbeks spørgsmål. Hans undersøgelses mål er: en fortolkning eller meningsanalyse af *merveilleux*'et i trylleeventyrene. I hvilken retning han søger svaret kan man se af de 400 funderende sider forrest i *Interpretation of Fairy Tales*.

Man kunne tænke sig at Holbek spurgte efter en religionshistorisk eller religionspsykologisk forståelse. Det var jo til en vis grad den gamle folkloristiks retning, som den hos os fx. er resumeret i Edvard Lehmanns *Almuelliv og Eventyr* (1910). Men den vej vil Holbek ikke. I den glimrende, om end ikke upartiske oversigt han giver over hovedtendenser i eventyrforskningens historie, er han ikke skånsom over for de gamle antropologiske, menneskehedshistoriske, evt. *völkerpsychologische* forklaringsperspektiver. Og det dårlige ved den »finske« skole, der ville kortlægge eventyrs vandringer, var at den opererede med ukreativ og for så vidt betydningsfri tradering hos de folkelige fortællere; det dårlige ved den morfologiske retning var at den ikke ville tale indhold, mening (som dog ikke kan holdes borte når man taler om komposition); den litteraturæstetiske betragtning var bedre, men først når den vejledes af studiet af den mundtlige fortællesituations vilkår og særegenhed. Det er således ikke traditionsstoffets fjerneste kilder, men dets betydning *for en given kreds af fortællere og tilhørere* Holbek ønsker at gå efter. Hvad har altså denne særlige fiktionstype sagt et historisk bestemt miljø?

Valget af miljø og eventyrkorpus: det bliver i Holbeks afhandling til en kortlægning og identifikation af de jyske fortællere bag Evald Tang Kristensens opskrifter inden for trylleeventyr, især i hans to »runder« omkr. 1870 og 1890.

Det er klart at Holbek her står på skuldrene af folkloristikkens gamle jyske mester – hvis minde afhandlingen er dediceret til – og det er klart at Dansk Folkemindesamlings ordning af materialet ligger bag; men selv da er Holbeks katalog over fortællere og eventyr en kæmpemæssig indsats, og med de nærmest ledsagende ræsonnementer er den alene en doktorgrad værd. Forberedelsen er vel mindre ny: det er en skitse af dansk landbrugs socialhistorie i 18. og 19. århundrede. Efter opmarchingeringen af Tang Kristensens fortællere foretager Holbek bl.a. en social, aldersmæssig og køns-distribution af dem. De er i overvældende grad landleg underklasse, de er ofte halvgamle til gamle, og de er både mænd og kvinder.

Klasse- og kønsbestemmelsen antages at præge repertoiret, bl.a. bevisligt ved forekomsten af »feminine tales« (med pige som hovedperson) *kun* i kvindelige fortælleres repertoire, og dermed give vink om fortolkningshenseender. At Tang Kristensen, især i anden runde, mødte gamle fortællere, indicerer at denne fortællekunst var uddøende. At han i første runde kun fik adgang til et minimum af kvindelige fortællere, forklarer Holbek ikke – måske var Evald Tang Kristensen som yngre mand, udensogt og ikke bonde, dog ikke velkommen hos alle? Det ligger endvidere i Tang Kristensens opskriftssituation, hvor samvittighedsfuld han i øvrigt var, at han ikke havde meget check på fortællere *adressater*, tilhørerkredsen; dette er en stor mangel ud fra Holbeks fortolkningsperspektiv, og hans gentagne forsikring om at trylleeventyrene *ikke*

var for børn (s. 172, 193, 230, 279), fritager ham egentlig ikke for at overveje om de så var for teenagers, hvad hans senere fortolkningsmåde burde gøre til en hovedhypotese.

Det tredje storkapitel af funderingsdelen i Holbeks afhandling angår fortolkningsmetode. Også her giver han en *Forschungsübersicht*, som i det mindste i de litterære søsterfag vil blive applauderet. Efter en mønstring af de ældre skolars antropologiske, rituelle m.v. tolkninger af trylleeventyrene gøres der nemlig en særlig plads for freudianske og jungianske udlægninger; derpå en fin oversigt over især Vl. Propps morfologi og diskussion om den; noget magrere fremstilles socialhistoriske forståelsesmåder – bl.a. vel fordi vigtige pointer i den retning er foregrebet i noget af det forudgående. De tre »skoler« er netop dem der har fyldt den litteraturvidenskabelige horisont i de fleste nuværende læreres receptive år. Med pædagogisk tæft, men også (som forf. indrømmer) lidt skævt i forhold til denne genre, hvor handlingen skal ende med bryllup, har Holbek fra alle sider opsamlet fortolkninger af *Lille Rødhætte*.

Alt dette får man altså som fundament på de første 400 sider af Holbeks store afhandling. Det er i høj grad værd at have – forhåbentlig på alle humanistiske fagbiblioteker i Danmark og gerne andre engelsklæsende lande. Men det er først derefter at det personlige slag slås, med Holbeks eget bud på meningsanalyse af jyske fortælleres trylleeventyr. Og nu kan man altså følge med, til dels ganske ordret, i det danske hefte *Tolkning af trylleeventyr*.

Holbek opstiller tre apparater til sin fortolkning af trylleeventyrene. Det ene er en model over handlingsforløbet, støttet på især en sovjetisk diskussion af Propps berømte funktionsrække for eventyrhandlinger; Holbek styrer klogt *bagfra*, resultatbestemt, så han kan sammenfatte forløbet i kun fem »moves« (på dansk siger han »akter«).

Det andet apparat, som han både selv har udtænkt og har fundet hos den finsk-canadiske forsker E. Köngäs Maranda, definerer egenskaber – og dermed også temaer – i fortællingerne. Her er tre dichotomier, nemlig mandlig/kvindelig, lav socialstatus/høj do. og umyndig/myndig (»young/adult« – dvs. seksualitet men mere end det alene), og hovedpersonen flyttes jo fra lav & umyndig til høj & myndig i og med et ægteskab. Man kan jævnføre med »paringsvalget«, som en umådelig stor del af al fiktion handler om; og specielt mesalliance-temaet, også yndet i skriftlitteraturen, fx. Richardsons *Pamela* eller på en anden måde Blichers *En Landsbydegns Dagbog*.

For det tredje præsenterer Holbek et apparat af symboliseringsmekanismer, inspireret især af psykoanalytikerne Freud og O. Rank (men Holbek anser disse tricks for at være *bevidste* for eventyrfortællerne og -tilhørerne, og for at kunne angå sociale magtforhold lige så vel som seksuelle sager): spaltning, pars-pro-toto, projektion m.v.

Og metoden (eller apparaterne) prøves så, som nævnt, på versionerne af *Kong Lindorm* og på 5×5 eventyr af Tang Kristensens meddelere. Er prøven vellykket? Nærv. anm. mener klart at det er tilfældet med både den syntagmatiske forløbsmodel og den paradigmatiske egenskabsmodel: de fungerer rigtigt, distingverer rigtigt og interessant i korpus og laver *begrundet* knas visse steder.

Om symboliseringsapparatet har nærv. anm. mere ambivalente følelser. Ikke fordi det ikke fungerer – det gør den slags psykoanalytisk-retoriske operationer

altid. Men 1) fordi det til grund liggende symbolbegreb er uklart, og 2) fordi dets hjemsted i miljøet er lidet troværdigt.

Ad 1: »The general principle governing the production of symbols in fairy tales is that important phenomena, events and beings are presented under the aspect of their emotional impact on our [!] minds, but in the manner and style of factual reporting« (s. 594). Men symbol ved *projection* defineres ikke som »emotional impact on our minds«, men som udtryk for »the feelings of the hero(ine)« (s. 591). Og ud fra egenskabs- og paradigme-rubrikkerne kan adskiligt overnaturligt gøres til fx. forældre-repræsentation; der er fri indstrømning af ødipale problemer i Holbeks tolkninger; aktører spaltes og aktanter formeres rigelig ubesværet.

Ad 2: Der er iflg. Holbek intet vidunderligt ved vidundereventyrerne, ingen trolddom i trylleeventyrerne, som »are completely devoid of traces of superhuman or supernatural powers, in contrast to legends. Magic, as known from folk belief, simply has no place in fairy tales« (s. 450). Her tager Holbek et stærkt parti, i psykologisk og realistisk eller VillySørensens retning. Men hvis historierne socialt set handler om det (ønskelige og) *umulige*, er det logisk nok at magi og mirakler må til; at tænke det umulige – det er netop en af de ting vi har digtekunsten til, både folkedigtekunsten og den såkaldt originale digtekunst. (De er ikke så enormt forskellige som Holbek s. 318 vil godtgøre ved eksempel af Shakespeares Hamlet – der sikkert ligeledes, inkl. adskillige »ideas and symbols«, skylder meget til forudgående tradition: Saxo, Kyd, evt. flere versioner af Shakespeare selv). Holbek har defineret genren ved disse »marvellous« elementer, men finder dem så i virkeligheden bare »symbolic« (s. 434 f.), dvs. symboliserende reale familieforhold o.lign. Jamen, vil man så til Holbeks forsvar sige: han tænker jo på hvad meningen har været for Tang Kristensens fortællere for 100-150 år siden. Jamen, siger vi: Billedet af gråskæg og koner i den kanoniske alder der med et vidende blink i øjet fortæller hinanden freudianske allegorier, svarer ikke helt til vor forestilling om jyske husmandskoner og aftægtsmænd omkr. 1870. Derimod ligner det snarere en lærerfrokost på et øst-københavnsk universitet omkr. 1985.

Symbolforståelsen og -oversættelsen medfører efter vor mening en del modernisering og vilkårlighed i fortolkningen, lejlighedsvis ledsaget af helt urigtige påstande: I Mads Thomsen Bæks eventyr *De tre hunde* befrier helten prinsessen fra en drage ved at slå denne ihjel, hvorefter han tager bort i stedet for at melde sig hos prinsessens far; men, forklarer Holbek, »The fact is, of course, that her father knows of no 'liberation'« (s. 504 = *Tolkning* s. 44: »Realiteten er selvfølgelig, at hendes far ikke kender til nogen 'frelse'«). Jo, det gør han! Men han er bedraget angående redningsmandens identitet.

Det kan alligevel godt være at anm.s stigende idiosynkrasi over for Villy Sørensens- og Freud-symboltydninger i litteraturlæsning her gør ubilligt. Helt givet er der jo også både forældremodstand og seksual-initiering på færde i mange eventyr. Holbæks store nummer *Kong Lindorm* med den mærkelige gensidige strip-tease (skyd en særk! skyd en ham!) er utvivlsomt også en seksualhistorie af en slags.

Ellers ville vi ved Holbeks fortolkninger særlig positivt fremhæve hans sans for de sociale kontraster og for fattigdoms- og dagligdags erfaringerne. På

mangfoldige måder dukker de frem i den tilsyneladende så stereotype og realitetsskyende genre – hos nogle fortællere mere end hos andre. En af æresbevisningerne Holbek giver de gamle almuefolk er nemlig at de *ikke er ens* og at de forholdsvis sjældne fortælledegytterne iblandt dem også indbyrdes profilerer sig ret forskelligt.

En ære har også det Humanistiske Forskningsråd og det Finske Videnskabsakademi indlagt sig, ved at yde støtte til trykningen af Holbeks afhandling. Den fremkommer i den berømte finske folkloristik-serie FF Communications. Vi har næppe noget større navn end Holbeks at markere dansk folkemindeforskning med i vor tid.

Medens *Tolkning af trylleeventyr* som nævnt er væsentlig et sammendrag og en tro oversættelse af de senere dele af *Interpretation of Fairy Tales*, kan der være anledning til et par supplerende bemærkninger om den tilhørende udgivelse *Danske trylleeventyr*.

Først vil man gerne udtrykke sin glæde over at have fået denne lille, men vigtige prøve på Tang Kristensens eventyrmateriale frem på tryk, i et smukt lay-out, med nyttig forklaring på stedet af nogle af sprogets jyskheder. Illustrationerne skal i de fleste tilfælde heldigvis ikke *forestille* handlingen, men blot akkompagnere med rids af ting fra bondens verden. Den kunstneriske reproduktion kan diskuteres, men det vil vi nu ikke.

Derimod vil vi diskutere reproduktionen af de gamle fortælleres historier. Tættere på dem end i denne bog kommer man dem måske ikke på dansk grund nu; men i betragtning af hvor meget ondt der siges (delvis også af Holbek) om de berømte forfatters versioner af eventyr – Perraults, Grimms, vel også Ollriks, helt slemt digternes som H. C. Andersens – tillades måske et lille kvæk om at denne bog *heller ikke* er SELVE folkeeventyrene.

For det første er folkeeventyrene bl.a. af Holbek anset for miljøproduktioner i samspil med en tilhørerkreds. Tang Kristensen var ikke med i denne tilhørerkreds (og giver vist nok kun spredte bemærkninger på anden hånd om den – jf. det fortolkningsvigtige spørgsmål om tilhørernes aldre). Han bad fortælleren reproducere historierne over for sig – måske en tæt nok kontakt (i sine yngre år fik han *derfor* sjældent kvindelige meddelere?), men ikke den »originale« fortællesituation. Tang Kristensen sad med pen og papir.

Og han kunne ikke stenografere, hvilket har medført: enten at han måtte bede fortælleren sætte tempoet ned eller gentage (dele af) fortællingen, eller også at han kun kunne nå at notere dele af formuleringen på stedet og måtte udarbejde helheden bagefter.

Heri var han sikkert bestræbt på at gengive mere »loyalt« end fx. brødrene Grimm, men en hvilken som helst *transponering af tale til skriftsprog* er problematisk. Spørg dem der fx. i Folketinget skal skrive lydbandoptagelser »rent«! Fonetikken går fløjten, og enhver der har lyttet til gode fortælleres beretninger med sjovt replikstof i, véd at det betyder kolossalt. Eller rytmiseringen: meget af den træder ikke frem i (skrift)syntaksen. For selve det syntaktiske forløb har jo delvis andre former og love i talen end i skriften. Men alle nedskrevne eventyr får en ordentlig skriftsyntaks.

Der er også en art overgreb mod det mundtlige i skriftens særlige middel

tegnætning. Navnlig de tre største tegn: ny linje, punktum, anførelsestegn. Det sidste skelner klodset skarpt mellem direkte og dækket direkte tale; punktum ødelægger foredragets *drive*. Og ny linie bruger Tang Kristensen med rette *ikke* i en del af sine opskrifter. Men dette tegn kræver vi i (moderne) tryksager: ellers orker vi ikke at læse en side. Vi »normaliserer« altså; og på samme måde synes tekstbearbejderen ikke at Tang Kristensens blanding af konjunktionsformerne *at* og *te*, pronomenerne *jeg*, *a* og *e* må tåles i samme tekst. Er og var talesproget virkelig så konsekvent, så skriftordentligt?

Det er da ikke *the real thing* vi får i *Danske trylleeventyr*, af den gode grund at den ikke kan fås. Havde man haft en (diskret) båndoptager for 3-4 generationer siden, så kunne vi have fået folkeeventyr i den strenge bemærkelse Holbek kræver. Men nu må vi – og han – nøjes med eftertekster af mere eller mindre dygtige skribenter. De er endelig også ret gode at læse – inkl. Perraults og Grimms.

Lars Peter Rømhild

De vilde Svaner og andre Folkeeventyr. Sidestykker til syv af H. C. Andersens eventyr. Udgivet og kommenteret af Else Marie Kofod. Kbh. 1989. (Foreningen Danmarks Folkeminders Skrifter bind 86). 197 s. Bogladepris 220 kr. Medlemspris 120 kr.

En af klassikerne i H. C. Andersen-litteraturen og i dette »mit« gamle tidsskrift er to korte sammenhørende afhandlinger af Georg Christensen i 1906. Den senere så kendte litteraturhistoriker og pædagog nærede en tidstypisk folkløriske interesse og tog fat på forholdet mellem H. C. Andersens eventyr og folkeeventyrene. Han fandt, at kun syv af de 156 eventyr havde emner fælles med den danske eventyrtradition, og han afviste HCAs udtalelser om, at Paradisets Have og Prinsessen paa Ærten byggede på mundtlig overlevering.

Siden da har emnet – ofte med frapperende gensidig nedvurdering – været berørt af folkløriske og litteraturforskere med adgang til flere opskrifter end dem Georg Christensen kunne kende. Men hans syv positive og to negative angivelser holder sig stadig, ret imponerende.

Dansk Folkemindesamlings mangeårige bibliotekar Else Marie Kofod har nu afsluttet et danskstudium med at behandle emnet til bunds i en bog med tre afsnit à 50-60 sider: en afhandling – to fuldstændige eventyroptegnelser for hvert af de syv kunsteventyr – og en kommenteret registrant over alle danske versioner af de pågældende typer i mundtlig tradition, i alt 207 ud af ca. 5000 kendte danske eventyroptegnelser, med signatur efter Svend Grundtvigs typologi i DFSs samlinger. Tålen er om:

Fyrtøjet – Gg 6 Ånden i lyset

Klodens Hans – Gg 22 Munden stoppet på prinsessen

De vilde Svaner – Gg 40 Ravneprienserne

Rejsekammeraten – Gg 67 Den døde hjælper

Hvad Fatter gør, det er altid det rigtige – Gg 104 Den fromme kone

Lille Claus og Store Claus – Gg 112 Store Bror og lille Bror

Svinedrengen – Gg 121 Den stolte jomfru.

Else Marie Kofod har korte instruktive afsnit om dansk eventyrindsamlings stadier; om hvorledes den mundtlige tradition kan påvirkes af skillingstryk, af eventyrudgaver (som Asbjørnsen & Moe's) og af samlernes forestillinger om urform og ægte stil med deraf følgende indgreb i hvad de bringer på tryk; og om at fortællerne selv havde forskellige holdninger og motiver til at fortælle, når det ønskedes; her nævnes nogle af de barske vilkår, hvorunder en del af Evald Tang Kristensens mageløse materiale er afpresset hans meddelere. Undervejs i bogen kan forf. naturligt nok korrigere forgængerne ud fra sit større materiale, eksempelvis kan hun mod Georg Christensens udsagn påpege navnet Claus i eventyrtraditionen.

Analysen af de syv HCA-eventyrs forhold til traditionen er et *folkloristisk* arbejde. Men hvad enten man ser på det fra folkloristisk eller fra anderseniansk side, er redegørelsen af metodisk interesse ved at vise påvirkninger både *på* og *fra* HCAs eventyr – ganske bortset fra at de fleste varianter selvfølgelig er irrelevante for HCA og især tjener til at belyse spredningen inden for en type; den kan være så stor, at ligheden med fx Fyrtøjet knap nok erkendes. I øvrigt er ingen af eventyrene optegnet *før* HCAs respektive førstetryk, bortset fra at De vilde Svaner som bekendt er påvirket af Matthias Winthers Danske Folkeeventyr 1823 (optrykt i Gyldendals Bibliotek bind 47).

En usikkerhedsmargin i påvisningen af begge slags indflydelse er derfor uundgåelig. HCA-reminiscenser i mundtlig tradition påvises dog specielt i et lille slutkapitel. Forinden har forf. redegjort for HCAs egne bemærkninger om folkeeventyrene og påpeget de forskelle, der følger, ja så at sige kræves, af det skrevne kunsteventyrs væsen: bredere plads til natur, stemning, personkarakteristik, beskrivelser – dels for at opfriske den grundlæggende handling, dels for at råde bod på hvad fortællerens mimik, stemmeføring, gestus osv. lægger til ordene – hvad HCAs mundtlige foredrag efter Edvard Collins berømte *passus* herom også gjorde.

Efter de underholdende prøver på traditionen følger den fuldstændige registrant over versionerne, og her citeres ud over fakta om optegnere og tekster også de oplysninger, som optegnerne har givet, samt Else Marie Kofods egen karakteristik. Det er mere umiddelbart læsestof, end man skulle tro.

Selve afhandlingens fremstilling er ikke letlæst, fordi varianterne ikke kan forudsættes kendt ved første læsning. Men den grundige bogs tre dele udgør i høj grad et helc.

PS: Forf. har fået oplysninger om to kommende publikationer fra Det danske Sprog- og Litteraturselskab, og det skal nok passe, at HCAs Almanakker kommer i 1990. Kommentarbundene til DSLs eventyrudgave er derimod ikke fra 1989; de kommer i 1990 eller 91, og bind VI har med årstal 1986 existeret i enkelte eksemplarer på de største biblioteker. Bind VII vil bringe den folkeeventyragtigt grove slutning på Klods-Hans, som manden fortæller børnene i Grantræet, men som i dette eventyrs færdige form kun er blevet til titlen på Klumpe-Dumpe – til afgørende gavn for den kunstneriske helhed i Grantræet. Det spiller en rolle for emnet »HCA og folkeeventyrene«, at den senere Klods Hans har været i forf.s hoved lang tid forud.

Erik Dal

H. C. Andersen: »Erindringer«. Noter: Jørn Ørum Hansen. Forord og efterskrift: Jens Jørgensen. Hovedland. 192 s. Kr. 175 kr.

Hvis en maler, musiker, forfatter eller udgiver har arbejdet hæderligt, ærligt i dage, uger, år, så må en anmelder af resultatet fremhæve det positive, der altid kan anføres om et ærligt arbejde. Det ærgrer mig at se, gang på gang, hvordan en anmelder anker over, hvad der mangler, hvad der efter anmelderens mening skulle have været på en helt anden måde. Jamen, så var det jo ikke blevet *den* kunstners arbejde.

Noget andet er, hvis der kan påvises utilsigtede fejl eller – endnu værre – tilsigtede – så behøver man ikke at have barmhjertighed. I nærværende tilfælde finder jeg det berettiget at tage udgiveren, Jens Jørgensen, under behandling. Et væsentligt punkt for en personalhistoriker er vel at kunne bedømme en kilde og pålideligheden af denne og de resultater, kilden har givet anledning til. Der er sammenhæng mellem Jens Jørgensens »H. C. Andersen – en sand myte« – omtalt i flere dagblade 1987 – og »Erindringer«, i hvis forord og efterskrift meget er gentagelser fra første bog. Ved omtale kan det derfor være praktisk også at inddrage denne. Når H. C. Andersens levnedsbog påny udgives og med en anden titel blot for at forvirre, er det kun som et middel – et forsøg på at »bevise« den teori, der fremlagdes i første bog: at H. C. Andersen var et prinsebarn. »Danske Studier«s læsere er sikkert alle interesseret i levnedsbogen, der med større udbytte ved dr. phil. H. Topsøe-Jensens ærlige, grundige kommentarer, kan læses i dennes udgave fra 1962, senest optrykt 1988. For mig at se må det derfor ikke være så interessant at referere Andersens fornøjelige, friske tekst, som at se på den metode, Jens Jørgensen har anvendt den på. Jørgensens tekst i forord og kommentarer er skrevet så troværdig, at den, der – naturligt nok – ikke har indsigt i emnet, helt bestemt vil mene, at kun én, der er meget indbildsk, vil stille sig op og modsige denne universitetsuddannede lærde mand, hvis teori mange begavede læsere er hoppet på. Det er nemlig en dygtig blanding af fakta og usandheder. Når Jørgensen fastslår et argument i én linie, så skal der to sider til at vise, at der findes et bedre modargument. Jørgensen mener, at »den traditionelle forskning« skjuler kendsgerninger, og at denne derfor har bevisbyrden. I første bog s. 145 lyder det: » – med prins Christian Frederik som far skabes for første gang en logisk sammenhæng i den lange række af sære sammentræf«.

Men hvad sker der, når den traditionelle forskning påtager sig bevisbyrden og ud fra punkter i Jørgensens skrivi opstiller »en logisk sammenhæng i en lang række sammentræf«? Så meddeler JJ i »Aarhus Stiftstidende« 6.11.88, at »disse hug ikke var særlig velargumenterede, men mere udtryk for surhed«. I artikler og foredrag har JJ påstået, at han endnu savner saglig modargumentation. Han har da heller ikke i sine kommentarer på væsentlige punkter taget noget som helst hensyn til indlæg af dr. phil. Elias Bredsdorff, dr. phil. Johan de Mylius, til Henrik Oldenburgs særdeles velargumenterede hel-sides omtale af første bog i »Weekendavisen« 27.11.87 eller til artikler i »Bogens Verden«, nr. 2, 1988 og »Personalhistorisk Tidsskrift«, 1988. »Oplysning må altid finde sig i konkurrence med forførelseskunster, undertiden med det rene vrøvl«, skrev rektor Ove Nathan i Politiken 23.1.88 i en anmeldelse af nogle populærviden-

skabelige bøger. Selvom mange historikere afviser JJs teori, så vover han dog i nævnte nr. af »Aarhus Stiftstidende« at anføre: »Historikere af fag kan acceptere materialet, hvorimod litteraturfolkene, der jo ikke er faghistorikere, ikke kan«. – Og om efterskriften i »Erindringer« skriver han videre her: »Nu skriver jeg det, som jeg i en hvilken som helst forsamling af historikere vil kunne stå model til og vil vide, at det vil disse fagfolk også kunne acceptere«. Endvidere: »Det, der står i den nye bog, kan jeg som faghistoriker kildekritisk dokumentere til sidste detalje«. (Ved høringen på H. C. Andersen-centret i Odense 14.4.89 om prinsebarn-teorien citerede jeg dette, men fik af JJ offentligt at vide, at jeg læste forkert, når jeg mente, dette vedrørte genudgivelsen af levnedsbogen – som jo var det, hele artiklen handlede om!). – »Der vil næppe nogensinde kunne føres bevis for nogen form for påstande, men kun argumenter«, sagde JJ iflg. Politiken 21.11.87. Og samme sted: »Det meget store kildemateriale, der er dukket op – og stadig dukker op – vil derimod blive indarbejdet i noteform i tilknytning til nyudgivelsen af Levnedsbogen«. Hvorfor har JJ da ikke selv taget ansvaret for det nødtørftige notestof, men overladt dette til Jørn Ørum Hansen? (Der endda et par steder går imod JJs teori). Hvorfor mangler der så stort et kildemateriale i JJs efterskrift – f.eks. kirkebogen med H. C. Andersens halvøsters dåb, der viser, at der *har* været en tilknytning til Skt. Hans sogn (H. G. Olrik og H. Topsøe-Jensens noter til »Mit Livs Eventyr«, 1951-udgaven), hvorfor mangler de s. 121 lovede oplysninger om Laura Tønder Lund, som var Andersens forbindelsesled til mange formående familier i København, oplysninger om mange besøg på Gråsten slot, som ingen ved besked med, men JJ kender? Hvorfor kommenterer JJ ikke levnedsbogens oplysning – i »Erindringer« s. 27, hvor Andersen med egne ord fortæller, at han er født lige indenfor Odense bys grænser (selvom han ikke kender huset). Næ, det passer nemlig ikke ind i JJs teori om, at Andersen er født på Broholm slot.

JJ skriver s. 156 i genudgivelsen af »Erindringer« om kirkebogen for Skt. Hans sogn, at årstallet er udeladt ved indførelsen af Andersens dåb. – Ja, det er rigtigt. Det er også udeladt ved den pågældende sides indførelser af 5-6 andre børns dåb. Men nu findes der her i landet en del mennesker, der i modsætning til JJ ved, hvordan en kirkebog er indrettet: Øverst på hver side begynder man med årstallet. Dette gælder da hele siden ned. Det ved alle landets ca. 2.000 præster og deres ægtefæller og børn. Det ved lige så mange kordegne, deres ægtefæller og børn. Og hvad med de mange, der studerer slægtsforskning? Men JJ har åbenbart kun set det brudstykke af kirkebogen, der som lysbillede vistes ved høringen i Odense, og om hvilket han irriteret sagde: »Det er jo, hvad der er vist hundredvis af gange«! JJ anfører dette, fordi han vil have os til at tro, at Andersen er født i 1804 og ikke i 1805.

I juli 1986 anførtes i tre dagblade, at JJ har studeret Andersen i fire år. Det blev i Berlingske Tidende 10.10.1987 til otte års forskning. Nu kan en avis jo være upålidelig, men om jeg ikke husker fejl, så meddelte JJ selv i et foredrag – holdt for en forening med navnet »De historiestuderende« – den 19.1.1988, at han havde studeret Andersen i 10 år. Måske skal det ikke tages så nøjagtigt, flere overdrivelser røg med i farten her, f.eks. om Andersens besøg hos prinsen på slottet i Odense: Hvis Andersen ville blive håndværker, ville han få al mulig hjælp hele livet! – Eller en anden god sætning, der heller ikke er belæg for –

ligledes fra Odense: Hvis provsten ikke ville tage ham til konfirmationsforberedelse, skulle han blot sige, det var Marie Andersens søn. Det hjalp, sagde JJ. Side 172 har JJ dog *nu* fundet ud af, at man teoretisk kunne vælge, hvilken af kirkens præster man ville konfirmeres af.

JJ mener, Andersen allerede fra 1810 fik kongelig understøttelse (i TV 2, 7.4.89) og mener i første bog, at Andersen blev støttet til at komme ind ved Det kgl. Teater: »Han gik der bare!«, lyder det (s. 90). Hvis pengene til stadighed kom af sig selv, hvordan kunne det da være nødvendigt for Andersen at skrive flere bønskrifter med oplysning om, at hans far – en fattig skomager – intet kunne give ham. Edvard Collin henviser til 2 bønskrifter (A&C s. VI-VII), Bille og Bøghs brevsamling viser os ét til Ingemann uden dato og ét til J. P. Mynster fra 1822. Galsters bog »H. C. Andersens Rektor« (1933) bringer s. 13 et brev til professor Jens Møller, H. G. Olrik giver os i sin bog fra 1945 et bønskrift s. 119 til J. Collin af 2.4.1821 og et meget lignende til Grundtvig findes gengivet af H. Haar i Gads danske Magasin 1911-12. Niels Oxenvad nævner nogle af disse ved høringen og kom med et andet argument, nemlig, at »Kongens penge« i enevældens tid lige så vel kunne gå til en ny havn eller en ny vej, og når Andersen støttedes med kongens penge, da var det, fordi man dengang havde denne mulighed for støtte, der var ingen andre steder at gå hen.

JJ forvanser og misbruger dem, han kalder »de traditionelle forskere«. Ved et foredrag (19.1.88) gjorde han f.eks. meget ud af, at H. Topsøe-Jensen havde forvekslet et 3-tal og et 8-tal. Jeg husker ikke forbindelsen, men det var så tydeligt en nedvurdering – meget overbærende.

Signe Toksvigs bog »H. C. Andersen« fra 1934 får han et fortræffeligt »bevis« ud af, uden dog at tage det noget andet sted fra end ud af den blå luft. Han skriver nemlig, at Andersen på Valdemars Slot standsede op foran et billede. Dette forestillede Elise Ahlefeldt-Laurvig – påstår JJ. »Og netop hende peger mange af kilderne på som mor til H. C. Andersen«, bemærker han på s. 145 i sin første bog. Dertil er at sige, at Toksvig efter al sandsynlighed har episoden (s. 154) fra et brev til Edvard Collin 5.8.1830. Heraf fremgår, at portrættet var en dame af den juulske familie. »Tager vi H. C. Andersens egne ord for pålydende – og hvorfor skulle vi dog ikke det«, siger JJ i Politiken 16.8.1986. Jamen, hvornår skal vi da *ikke* tro på Andersens egne ord? Endvidere skriver Toksvig korrekt fra brevet årstallet 1830. I JJs bog forlyder det, at Andersen *som ældre mand* besøgte slottet. (Toksvig nævner intet om et senere besøg på Valdemars Slot). Af dagbog og brev af 5.8. fremgår, at Andersen længes efter en kæreste. JJ vil have os til at tro, Andersen mener, damen er hans mor. En så kunstfærdig drejning i en episode på få linier kan ikke være foretaget af én, der stoler på teorien. I ovennævnte artikel i »Personalhistorisk Tidsskrift« er nævnt JJs store forvanskning af H. G. Orliks præcise oplysninger om Andersens militærtid. H. G. Olrik har også påvist, at Andersens mor ved giftermål med den 22-årige Hans Andersen var omkring 30 år. Dette passer bedre end den gængse opfattelse af hendes alder som 37-39 år, der – ikke desto mindre – anføres af JJ – mod bedre vidende. Oven i købet beskylder han her H. G. Olrik for at have en dårlig kilde. Disse ord har Olrik selv lagt JJ i munden, men JJ »glemmer« fortsættelsen: at Olrik ved hjælp af denne dårlige kilde nåede frem til en god!

H. G. Olrik har en underbygget teori om, at Andersens mors meget diskute-

rede ansættelse hos degnen i Marslev og hendes og Andersens rejse til Broholm 1812, der kunne være kommet ud af dette – rene gæt fra Hans Brix' side – at denne rejse kunne have gået til Østrupgaard (se Olrik s. 184). Da dette ikke passer i JJs teori, nævnes det naturligvis ikke, men det er jo en grov negligering af H. G. Ollriks ærlige, solide forskning. Med hensyn til samme rejse peger JJ på Andersens dagbog 1830, hvor der findes oplysninger om forhold »for 18 år siden«. Dette passer netop – tilfældigvis – med året for den påståede rejse. Ser man nøjere efter, står der i dagbogen anført, at Andersen besøgte Brandt. Det var en købmand i Svendborg. Da Andersen netop på denne rejse indsamlede oplysninger til sit næste værk og der i dagbogen står adskillige informationer, tyder dette på, at det er noget, *købmanden* har oplyst ham om – *ikke* noget, Andersen *selv* for 18 år siden har oplevet i Svendborg – hvad JJ vil have os til at tro.

Andersen skulle herefter iflg. dagbogen fra han var 6-7 år have erindret, at købmanskonerne her for 18 år siden gik med uldne nattøjer og mændene med skindpels! De nævnte oplysninger skyldes dagbogsblade, som Hans Brix har givet årstallet 1830. Dette er gået igen i den samlede trykte dagbogsudgave. Ved ovennævnte høring i H. C. Andersen-centret kunne museumsdirektør Niels Oxenvad imidlertid oplyse, at Andersen besøgte Svendborg både i 1830 og i 1836 på samme årstid.

Begge gange talte han med pastor Heber. Når der meddeles om forhold »for 18 år siden« passer dette med, at Heber tiltrådte i 1818. Fra Heber har Andersen sandsynligvis oplysningerne til sin ny roman. Dagbogsbladene har også oplysninger om et billede på altertavlen. Da denne først blev opsat mellem 1832-35 kan Andersen ikke have set og beskrevet den ved sit første besøg i 1830, siger Niels Oxenvad. Andersen skrev fra Svendborg: »Jeg finder hele Egnen dejlig, men dog ikke så herlig, som jeg havde tænkt mig den«. Det er et brev til Edvard Collin 3.8.1830. – »Ikke saa herlig, som jeg havde tænkt mig den«? Tyder dette på, at Andersen tidligere har været på Svendborg-egnen? (Det mener Ole Jacobsen ikke i sin indledning (s. XXIV) til »Kun en Spillemand«, 1944).

En hån mod både Helge Topsøe-Jensen og H. G. Olrik er det, når JJ ved ovennævnte foredrag rask væk kunne sige: »Det passer desværre ikke!« ved en bemærkning fra en tilhører om, at Andersens halvsøster blev døbt i Skt. Hans kirke, som der iflg. JJs teori ikke er forbindelse til. Tror nogen, at disse to forskere ville skrive det i deres kommentarer til »Mit Livs Eventyr« (1951-udgaven, s. 379) uden at have undersøgt kirkebogen for 1799, hvor det tydeligt står?

Side 155 taler JJ om forhold, der »må få enhver seriøs historiker til at søge efter helt andre mønstre i H. C. Andersens biologiske baggrund end den traditionelle opfattelse har gjort det«. Hvorfor har rektoren da ikke benyttet det righoldige materiale i Chr. d. 8.s arkiv på Rigsarkivet. (Den eneste, der kan give tilladelse, er ikke blevet spurgt). Da man ved høringen undrede sig over dette, sagde JJ: »Jeg har mine egne kilder, så kan man da ikke bebrejde mig, at jeg ikke har søgt kongehusets arkiv«! (Iøvrigt gentager JJ i artikler, foredrag – og efter pausen i høringen – at han har fået henvendelser med nyt materiale, der støtter hans teori, men man kan ikke få oplyst, hvem kilderne er)!

Når noget forekommer en uforståeligt, er det klogest at holde mund. Det kunne JJ ikke ved læsning af Andersens dagbog (ikke, som han anfører s. 152 i

»Erindringer«, fra 1867, men fra 1.1.1868). Her citeres direkte efter dagbogen: »Talte med Grev Sponeck der ønskede mig i det nye Aar at blive Æresborger i 6 Byer til, der maatte stride om at jeg var født der«. JJ forstod det ikke og skriver derfor: »Tallet seks er naturligvis ganske irrelevant«, og så fabrikerer han selv en forklaring. Fra »Weekendavisen« kan hertil anføres: »Det udlægges fejlagtigt som en antydning af, at greven kendte hemmeligheden om Broholm, men er at opfatte som en kompliment blandt dannede: i oldtiden hævdede netop syv byer at være Homers fødested«, således skriver 14.10.88 Henrik Neien-dam. H. C. Andersen skrev i 1855 en lille historie (udkom dec. med årstallet 1856) »Ærens Tornevej«. Her lyder en sætning: »Syv Stæder stredes om at være Homers Fødestad, det vil sige, da han var død!«

Så sent som 17.6.89 undrer JJ sig i dagbladet »Bornholmeren« over, at »kritikken først blusser op nu, halvandet år efter, at teorien er fremsat«, og »at der på nuværende tidspunkt ikke er fremkommet noget, der taler decideret imod«. Der er i levnedsbogen intet spor, der røber, at Andersen skulle være søn af Chr. d. 8. Altså er disse spor ikke slettet, som JJ mener i samme artikel; men en del oplysninger er ganske rigtigt ikke taget med i den store senere »Mit Livs Eventyr«, f.eks. at Andersen flere gange besøgte kronprinsessen.

Den, der er faldet for JJs »bevis« s. 166 i »H. C. Andersen – en sand myte«, skal erindres om lektor Niels Birger Wamberg's ord (i radio-omtale 5.11.87): »Fejlagtigt tror han (JJ), at det er Niels, der er Mæcnas, at det er Niels, der er udsprunget af kongelig æt, og denne fejllæsning blandt adskillige andre, bestyrker ham i, at H. C. Andersen er søn af Chr. d. 8.« (det drejer sig om hovedpersonen Niels i romanen »At være eller ikke at være«).

JJs udgivelse af levnedsbogen burde være affejlet. Eller betragtet som en dårlig spøg. Læs Topsøe-Jensens udgave med ærlige, solide kommentarer. Når der alligevel er anvendt en del tid på at imødegå teorien, skyldes det dels kærlighed til H. C. Andersen, dels respekt og ærbødighed overfor de forskere, der livslangt har studeret hans liv og værker, hovedsagelig H. G. Orlík og H. Topsøe-Jensen. Deres studier har lagt sten på sten til den pålidelige, ærlige, solide bygning, der nu på udspekuleret vis er søgt væltet – og desværre med held overfor en hel del mennesker, der ikke har den nødvendige indsigt i emnet.

Litteratur

Se: »Bogens Verden« nr. 2, 1988 og »Personalhistorisk Tidsskrift«, 1988. Mit indlæg med 50 indvendinger imod »H. C. Andersen – en sand myte«, findes på 30 af vore større biblioteker.

Overarkivar, dr.phil. Vello Helk, Rigsarkivet, redegør for Chr. 8. s behandling af sine uægteskabelige børn i Fyens Stiftstidende »Morgenposten« 25.10.1987, og kommenterer dette i »Personalhistorisk Tidsskrift« 1988.

Jeg er taknemmelig for henvisninger fra forskellig side, bl.a. landsarkivar Dorrit Andersen, Odense, filminstruktør Harry Rasmussen, Tåstrup, Jes Orlík, Helsingør, der herved takkes.

»Dansk Bogfortegnelse« har fra 1973 antegnet hidtil en halv snes publikationer med ikke tidligere trykte H. C. Andersen-manuskripter, som jeg har udgivet på grafonom, på overlærer Leon Andersens initiativ.

Jørgen Skjer

Georg Nørregård: Karl Gjellerup – en biografi. C. A. Reitzels Forlag, Kbh. 1988. 276 s. 220 kr.

Bibliografier – plejede Paul V. Rubow at sige – kan deles i de gode og de dårlige; men de dårlige er også gode, for så vidt man dog får noget at vide af dem. Hvis det samme gælder for biografier, kan dette visdomsord måske bringe husværelse vedrørende den nye Gjellerup-biografi. Det er den første boglange skildring af hele Karl Gjellerups liv (1857-1919) og forfatterskab.

I tilslutning til sit digteriske forfatterskab gav Gjellerup ganske vist selv ikke så få selvskildrende bidrag – i rejsebøger, i flere bemærkelsesværdige forord og i to bind efterladte fragmenter og dokumenter (bl.a. breve) på tysk. Der er også en betydelig mængde artikler om ham, anmeldelser og portrætter. Men de danske tyndede ud efter at han fra omkring århundredskiftet ofte mere følte som en tysk-international end som en lokal-dansk forfatter. At han i 1917 fik Nobelprisen til deling med Henrik Pontoppidan, har ikke kaldt ham ret meget tilbage i dansk litterær bevidsthed – i hvert fald ikke til genlæsning, men højst til forargelse over at han fik halvdelen af den herlige Pontoppidans penge. Den tidligste del af forfatterskabet, omkr. 1880 med meget tydeligt Brandes-imprimatur, bliver naturligvis stadig behørigt omtalt i litteraturhistoriekrivningen, men de flg. 30 års bøger er stort set glemt indtil deres blotte eksistens.

Derfor var det en god idé af historikeren Georg Nørregård at skrive en bog der kortlægger Gjellerups liv og skæbne og herunder – fordi de er en stor del af hans liv – orienterer om hans bøger og deres modtagelse. Temmelig righoldige Gjellerup-arkivalier findes på Det kgl. Bibliotek, hvor professor Nørregård arbejdede i sit otium. Et færdigt manuskript forelå ved hans død, og hans hustru og datter har bragt det i trykken. Det er en stor, tydeligt – væsentlig kronologisk – disponeret, smukt trykt og net illustreret bog. Den er udgivet med støtte af Statens humanistiske Forskningsråd. Her må der desværre sættes et NB:

Det er en besynderlig støtte, med mindre man forestiller sig at enten emnet i sig selv eller Nørregårds professortitel har bevæget forskningsrådet. Bogen er nemlig helt uacceptabelt sjusket, og trods sin længde tynd og især ikke litterært kompetent.

Det er umuligt at forestille sig at Forskningsrådet har læst blot en del af manuskriptet. Så ville man have betinget sig at en nogenlunde sagkyndig person (dvs. litteraturhistoriker) løb det igennem, en som vidste hvordan førende danske forfatters navne staves, som havde kunnet forhindre stavninger som vekselvis »Christoffer Nyrop« (s. 243) og »Christopher Nyrop« (s. 244), konfusion af Illustreret Tidendes og Tilskuerens redaktører (s. 163, 187, 210), eller den absurde fejl at den posthume udgivelse *Karl Gjellerup, der Dichter und Denker* ikke er i 2, men i »10 bind« (s. 241), og en mængde andet. Den hårdhændede modernisering af ortografien i citater er måske gængs blandt historikere; litterater anser det for unødigt kildemanipulation, og selv et så populært sigtende værk som Gyldendals *Dansk litteraturhistorie* respekterer afdøde forfatteres stavemåde. Jeg har ikke turdet checke noteapparatet, men umiddelbart set fejl.

Biografien går i store træk kronologisk frem, fra herkomst til eftermæle. Gjellerups teologisk-intellektuelle baggrund stak af fra de fleste samtidige og yngre forfattere, og det at han aldrig efter sit brud med Brandes vendte tilbage til kristendommen vidner både om intelligens og karakter. Hans skæbne blev til en vis grad bestemt af hans forelskelse i den tyskfødte Eugenia Bendix, der var gift med en af hans bekendte, som var musiker (og for resten fætter til Georg Brandes). Efter at han i 1880'erne havde trukket hende ud af hendes ægteskab, fik hun trukket ham ned til Dresden, hendes forældres hjemby. Så blev han en halvtysk og i nogen grad europæisk-industriel forfatter, bl.a. med speciale i buddhistisk livsanskuelse.

Han ville gerne have Nobelprisen og anså med rette at hans buddhisme nok var en anstødssten for hvad den svenske dynamitkonge havde foreskrevet ang. »idealisme«. Prof. Nørregård dokumenterer de danske machinationer for at Gjellerup skulle nå frem til prisen, men overser eller kender ikke to afgørende faktorer på den svenske side. Den ene var at Gjellerup var anti-Brandes og endda engang havde haft indflydelse på Sveriges, i hvert fald Akademiets, stærkeste digter, Heidenstam. Den anden faktor var netop at Gjellerup var en slags tysk forfatter og krigspropagandist nu under verdenskrigen. Der var en stærk Tysklands-sympati blandt svenske litterater, og De Adertons »neutralitet« bestod i først at give Nobelprisen til en franskmænd der hjemme var forhadet som krigsmodstander og Tysklandselsker (Rolland), siden til en ikke-tysk Tysklandspropagandist som lille Gjellerup. Et blik hen over den litterære Nobelkomité's prisuddelinger gennem årene overtyder én om at dette utrolig gennemslagskraftige PR-agentur sjældent har ladet politiske hensyn upåagtede.

Da Gjellerup døde to år efter modtagelsen af sin (halve) pris, forsikrede den ham dog intet stort eftermæle i Danmark, nærmest tværtimod. Han kunne sige som Thorkild Hansen: »Jeg bliver ikke berømt efter min død. Jeg tog det hele kontant«.

Eller det kunne han knap nok sige: med al sin utrættelige produktivitet var det kun få gange at han i Danmark nåede mere end det første oplag. Var det retfærdigt? Hovedspørgsmålet vedrørende Gjellerup er naturligvis om han var så ypperlig en digter som han selv mente, eller om han egentlig slet ikke var digter.

Den dom må læsere selv fælde, og Nørregårds bog er et forsøg på i det mindste at rejse sagen igen. Hans egne vurderinger er ganske vist ikke meget bevendte. Om digtudvalget *Fra Vaar til Høst* – henholdsvis benævnt »Fra Vår til Høst« og »Fra Vaar til høst« – hedder det således: »Rim og versfødder er i reglen i orden« (s. 232). Om den danske version af *Pilgrimmen Kamanita* udtaler Nørregård at den er »overordentlig velskrevet« (s. 219). *Minna* kalder han »en af de betydeligste elskovsromaner på det danske sprog« (s. 108); jeg tror ikke at prof. Nørregård har kendt ret mange af dem, men jeg synes for resten at det er en af Gjellerups fineste bøger.

Nørregårds vurderinger er kortfattede. Hans væsentlige arbejde har snarere været at fremlægge tingene: at orientere om de enkelte bøger i det omfattende forfatterskab, deres tilblivelse og modtagelse. Det er her jeg mener man kan anvende Rubows ord om det gode i den faktisk mangelfulde indsats – som kortlægning af Gjellerups forfattervirksomhed har bogen en klar nytteværdi, og

hvad den samler af meddelelser (gerne Gjellerups egne og i og for sig ikke svært tilgængelige) om hans værkers tilblivelse er godt at have.

Men biografens tilføjede fortolkninger – som ofte er biografiske på en naiv én-til-én-måde – viser os igen en personalhistoriker som ikke véd nok om det digteriske. De enkelte værker resumeres i handlingsreferat; hvis de er på vers, illustreres med citater. Referaterne er korte, men desværre ikke fejlfri: det er således netop ikke »på fødecegnen« i Sønderjylland, men på Sjælland at hovedpersonen i *Germanernes Lærling* bliver lærer (s. 68); og helten i *G-Dur* bliver ganske rigtigt forelsket i sin gamle flamme Harriets lillesøster, men han har netop ikke »været forlovet med« Harriet (s. 80), fordi hun i sin tid gav ham en kurv.

Værkerne er stort set omtalt i publiceringsrækkefølge; i en biografi er det altid rimeligt at lade værkerne indordne i den kronologiske levnedsbeskrivelse, og det har også en litteraturhistorisk mening at opmarchere Gjellerups første 6 fortællinger, digtsamlingen *Rødtjørn* m.v. i et afsnit med titlen »Brandespåvirket«. Senere grupperer Nørregård dog til dels efter emneorienterede synspunkter (»Nordisk digtning«) eller genremæssige (»Flere skuespil«). Næst efter fru Eugenia var den vigtigste årsag til Gjellerups emigration måske at han fik en kold skulder af Det kgl. Teater og som oftest også privatteatrene. Han troede at han i hvert fald var lige så god en dramatiker som den succesrige ven Drachmann, men han fik ikke chancen.

Hans poetiske patos og versesprog har noget hvileløst og forceret, men i grunden var der et stærkt dramaturgisk konstruktivt træk i hans digterbegavelse; det kommer bedre frem i romanerne fra hans midterste periode. Figuropstilling og konfliktforløb har et professionelt præg, og gentages ofte i flere værker. Et genkommende motiv er således de ikke-synkroniserede gensidige forelskelser – nok det der først trak ham til det Wagner-nordiske *Brynhild*-stof, hvorom hans bedste poetiske drama.

Jeg synes man har ret i at sige at Gjellerup er bedre i struktur end i tekstur; man sagde at han manglede groende fantasi, gemyt, sanselig stil (modsat J. P. Jacobsen). Dog kunne han udmærket *tage* personer og miljøer *af*, sådan som skolenaturalisterne, evt. med satire. Og han var ret effen til kortere tekniske bravourstykker: den berømte krydsklipping af erotisk samtale og politiker-tale i markedskapitlet i Flauberts *Madame Bovary* (II, ch. 8) har han således efterlignet mindst to gange i begyndelsen af sit forfatterskab: i en kortspilscene i kap. 10 af debutbogen *En Idealist* og en tilsvarende i slutningen af kap. 3 af »*Det unge Danmark*«.

Den slags iagttagelser eller overhovedet en nærmere forståelse af Gjellerups tilknytning og distancer i forhold til hans tids danske og europæiske digtning (og til klassikerne) får man i Nørregårds bog mest på anden hånd. Biografen er nemlig ret flittig til at bogføre modtagelseskritikken af de enkelte værker, hvorved bestemmelser som han ikke selv har magtet bliver synlige; det er jo godt. Men noget princip for hvad Nørregård medtager og hvad han fortier (eller ikke kender?) er svært at se. Af Vald. Vedel nævner han ikke en overordentlig lang og positiv anmeldelse af *Minna* i Tilskueren 1889, men en mere summarisk i samme tidsskrift 1897 af *Møllen* – måske fordi Gjellerups reaktion på sidstnævnte er bevaret? Og litteraturkritik af mere tværgående og perspektivisk art

ligger uden for bogens horisont; undersøgelser som Fjord Jensens *Turgenjev i dansk åndsliv* eller blot Gunnar Ahlströms klassiske arbejde *Det moderna genombrottet* er typisk blandt de udeladte og åbenbart ukendte. Hvad Nørregård har konsulteret er omtaler af personen Gjellerup, fx. i brødrene Brandes' storsnude breve, dernæst anmeldelser og lignende responser på enkeltværker, og først i sidste og seneste række de få forfatterskabsmonografiske behandlinger – særlig hårdt slides der her på Paul V. Rubows 8 siders kronik (trykt i hans *Herm. Bang og andre kritiske Studier*, 1956), men Vilh. Andersens afsnit i hans litteraturhistorie er dog også nævnt.

Gjellerups betydning for eller indflydelse på dansk litteratur er et emne der næppe har strejft hans biograf, der med god grund opfatter hele forfatterskabet som sunket i glemsel og først ønsker at det overhovedet igen kommer op til besigtigelse. Sandt nok er Gjellerups eftervirkninger meget sporadiske, men helt uden interesse er de ikke. I det mindste ikke hvis jeg har ret i at pege på Jacob Paludan og H. C. Branner som modtagende parter. Som ung apotekerdiscipel i Aalborg, efter et år i Nykøbing F., blev Paludan af sin litteraturhistoriske fader gjort opmærksom på en roman af Gjellerup som foregår i Falsterhovedstaden (se H. Oldenburg: *Janus fra Thisted*, 1988, s. 251); romanen er *Ved Grændsen* og må have interesseret unge Paludan i flere henseender, hvoraf en eller to har analogier i *En Vinter lang*. Men især er det den falsterske forgænger i Gjellerups forfatterskab: *Møllen*, med dens melodrama og symbolik, der synes at være en af skabelonerne bag både *Fugle omkring Fyret* og *Markerne modnes*. Og Branner: jeg tror bestemt at han har været blandt læserne af Gjellerups *Romulus*, vel i den udgave der kom (1942) da bogmarkedet under besættelsen vendte sig til såvel huskede som glemte klassikere; de tematiske ligheder i Branners *Rytteren* (1949) er påfaldende.

Imellem to andre bekendte, topforfængelige og halv- eller kvart-tyske forfattere i vores litteraturhistorie: Georg Brandes og Martin Andersen Nexø, var Gjellerup måske den allerforfængeligste og den som Nemesis har hævnnet sig strengest på: han er den mest glemte af alle *ehemalige* berømte danske forfattere. Om hans person har traditionen bevaret et mundtligt vidnesbyrd i Georg Brandes' dictum: »Johannes Jørgensen er det mest usympatiske menneske jeg har truffet, og jeg har dog kendt Karl Gjellerup!«. Men Georg Brandes var sidst af alle *disinterested*; han tålte ikke at folk gik deres egne veje, og han brød sig ikke altid om den gængse antisemitisme, som heller ikke Gjellerup undså sig for at spille på.

Det er godt at Georg Nørregård har belyst Gjellerups person og produktion for os. Andre må så tage op hvilket særpræg og hvilket digterisk værd forfatterskabet skal tilmåles. Historikeren kan ikke erstatte litteraturhistorikeren – ved denne udgivelse fristes man til at sige: slet ikke. Men historikeren har unægtelig lov til at komme først, så længe litteraturhistorikerne og litteraturanalytikerne ikke har gidet tage opgaven op.

Lars Peter Rømhild

Christian Hennig, Jens Heese, Kirsten Kopiske: Rezeption skandinavischer Literatur in den deutschsprachigen Ländern 1915 bis 1980, Quellenbibliographie, I-II (Skandinavistische Studien, Band 19/I-II), Karl Wachholtz Verlag, Neumünster. 1066 s. 165,- DM.

Denne særdeles grundige og tillidvækkende bibliografi, hvis soliditet nok skal bestå alle prøver, fortsætter et arbejde fra 1977 over perioden 1870-1914 af Robert Fallenstein og Christian Hennig. Programmet er ifølge forordet at registrere »Zeugnisse zur Rezeption skandinavischer Literatur in den deutschsprachigen Ländern von 1915 bis 1980 mit bestimmten formalen und inhaltlichen Einschränkungen relativ vollständig«. Man tør nok sige, dette sker – på en forbilligelig klar måde, hvad typografi og registreringsteknik angår.

Det digre katalog, som er igangsat af nu afdøde professor Otto Oberholzer fra Kiels Universitet og støttet af det tyske forskningsråd, er resultatet af ni års arbejde. Det omfatter godt 18.000 titler, hentet fra selvstændige publikationer, samleværker, tidsskrifter og årbøger. Ved »Zeugnisse« forstås såvel oversættelser som behandlinger og omtaler, samt bearbejdelser til andre medier (teater, film, tv, radio). Ca. 1100 nordiske forfattere er med, alfabetisk ordnet fra den danske Karen Aabye til den norske Dikken Zwiilmeyer, – i modsætning til 1977-bibliografien islandske og finske navne inklusive. Ved tysksprogede lande forstås ikke blot det hedengangne tyske rige, forbundsrepublikken, DDR, Øst- og Schweiz, men også i noget omfang minoritetsområder i Polen, Tjekkoslovakiet og Rumænien og endelig værtslande for eksilerede tyskskrivende. Begrænsningerne består først og fremmest i, at kun skønlitterære forfattere registreres (men med deres ikke-fiktive skrifter også), og at dagblade ikke er inddraget i ekscerperingen. På den anden side er synsfeltet lejlighedsvis udvidet til filmgenren, med den fyldige Ingmar Bergman-rezeption (248 titler) som hovedårsag.

Bibliografien tegner et detaljeret billede af, hvorledes nordisk litterær kultur i det omhandlede næsten trekvarte århundrede er blevet afspejlet i den tysktalende del af verden. Nogle placeringer på hit-listen er ikke overraskende: Strindberg, Ibsen og Hamsun topper med 1644, 1516 og 1273 titler. En mellemgruppe synes at ramme, hvad man i nationalidentiteternes mytologi plejer at forstå ved tysk gemyt (det jordnære, kontinuitetsbetonede, traditionsbevidste): Lagerlöf (531), Undset (474), Nexø (386), Gunnarsson (283), Bjørnson (279), Laxness (207). Uventet lavt ligger den ældre Georg Brandes (191), Lagerkvist (135), Johs. V. Jensen (107), Gjellerup og Blixen (hver 104), Jacobsen (82) og Bang (63). Andre navne er større i det tyske end i deres hjemland: Svend Fleuron (290), J. Anker Larsen (127), Karin Michaelis (111). Det gælder især rejse-skildrere, som imødekommer fastlandsbeboernes trang til eksotisme: Sven Hedin (410), Bengt Berg (140), Peter Freuchen (47); den danske sømandsforfatter Knud Andersen har 30 titler, hvor Vilh. Andersen må nøjes med 1. Moderne forfattere trænger åbenbart langsomt, sent og spagfærdigt igennem; børnebogsforfatteren Astrid Lindgren er vist her topscorer med 180 titler.

Bibliografien vil være af uvurderlig nytte for tyske læsere. Den kan også give danskere ideer til retningen for den kulturcksport, som for tiden planlægges. Tom Kristensen er således kun repræsenteret med 1 titel – en omtale på én side

i en oversigtsartikel af Sven Møller Kristensen i et schweizisk tidsskrift 1965/66 – mens hans ungdomskammerat Bønnelycke dog har 3 indførsler. Knuth Becker og Tove Ditlevsen kan tyskkyndige kun kende fra hver 2 titler, det samme som Vivi Bach. H. C. Branner kan studeres i 31 tilfælde, Martin A. Hansen kun i 14 – begge tilsammen mindre end Laurids Bruun med 50. Her venter der virkelig oversættelse og formidlere en heroisk kamp med tilfældighedernes vindmøllepark.

Flemming Lundgreen-Nielsen

Holberg-Ordbog. Ordbog over Ludvig Holbergs Sprog. Redigeret af Aage Hansen, fra 1957 sammen med Sv. Eegholm-Pedersen. Under medvirken af Christopher Maaløe. I-V. Det danske Sprog- og Litteraturselskab i kommission hos C. A. Reitzels Boghandel, København, og Universitetsforlaget, Oslo. 1981-1988. 1.988 kr.

Fattigfirserne er en af de benævnelser, der er brugt om det årti, vi netop har forladt. Det er muligt, at benævnelsen er dækkende som en almen karakteristisk af årtiet, men med hensyn til ordbøger har den ikke gyldighed, hverken her i landet eller i det øvrige Norden. Størsteparten af 80'ernes ordbøger, *Retskrivningsordbogen*, *Bokmålsordboka*, *Nynorskordboka*, *Svensk ordbok* mfl., beskriver nutidens sprog, men årtiets største bedrift på ordbogsområdet er uden tvivl en historisk ordbog, nemlig den store *Holberg-Ordbog* (HolbO), som i fem bind giver en detaljeret beskrivelse af Ludvig Holbergs sprog.

Fem fuldvoksne ordbogsbind – svarende til knap 4.000 tryksider – udgivet i løbet af syv år (fra 1981 til 1988) er i sig selv en imponerende bedrift, men naturligvis er der en lang og sej forhistorie med meget slid og en trang økonomi. En udførlig redegørelse for ordbogens historie, dens formål, materiale og medarbejdere findes i det afsnit »Om ordbogen«, der indleder bind I. Kort fortalt er forhistorien følgende: Initiativet til HolbO blev taget af Fondet for dansk-norsk Samarbejde, som blev oprettet i 1946, og ordbogens indsamlingsfase var da også et dansk-norsk fællesprojekt, som resulterede i et seddelmateriale på ca. 400.000 citater. Da redaktionsarbejdet i midten af 50'erne kunne begynde, bestod den danske redaktion af Aage Hansen og Johs. Brøndum-Nielsen. Den sidstnævnte afløstes i 1957 af Sv. Eegholm-Pedersen, og siden kom Christopher Maaløe til. Det viste sig derimod vanskeligt at etablere en norsk redaktionsstab, og selv om norske filologer fra tid til anden har medvirket i det redaktionelle arbejde, så er ordbogsmanuskriptet, som det nu fremstår, fortrinsvis et dansk værk. Værket er på bedste vis fulgt til dørs af Sv. Eegholm-Pedersen, der tillige – som den eneste tilbageværende redaktør – er hovedansvarlig for trykningen. Undervejs har der været problemer med ordbogens økonomi, men arbejdet er tilendebragt med store tilskud fra flere norske og danske institutioner, heriblandt Statens Humanistiske Forskningsråd og Novos Fond.

I et af de indledende afsnit, »Vejledning i Ordbogens brug« i ordbogens 1. bind, hedder det, at de enkelte ordbogsartikler er opbygget efter det fra *Ordbog over det danske Sprog* (ODS) og andre ordbøger kendte mønster. Efter opslagsformen og ordklassebestemmelsen meddeles eventuelle sideformer,

herunder ortografiske varianter, og der gives oplysning om ordets bøjning. Derefter følger betydningsanalysen med definition af ordets betydning(er) og et fyldigt udvalg af det citatmateriale, som analysen bygger på osv. Da Aage Hansen også var en af hovedkræfterne ved ODS, forekommer det naturligt, at HolbO i sin opbygning minder om ODS. Det skitserede program antyder imidlertid visse forskelle, som bl.a. bidrager til at give det indtryk, at HolbO er mere overskuelig og læservenlig end ODS. HolbO har nemlig befriet sig for en del af det stof, som kan virke tyngende ved læsningen af ODS – udtaleformer, etymologiske oplysninger og brugsbetegnelser.

Typografi, sidelængde og spaltebredde gør muligvis også sit til, at HolbO tager sig ud som en læservenlig ordbog, for selv om nogle af HolbO's underinddelinger i modsætning til ODS's er markeret ved indrykning, se f.eks. artiklerne *bede* og *sikker*, så er artiklerne ofte – ligesom i ODS – meget kompakte. Når alt kommer til alt er den største nyskabelse med hensyn til læseservice den oversigt over hovedbetydningerne, som er indsat ved meget store eller uoverskuelige artikler, se f.eks. artiklerne *de*, *paa*, *sec* og *slaae*.

Hvad betydningsinddelingen angår, så følger HolbO som hovedregel ODS, og for brugerne har det den fordel, at det er forholdsvis nemt at sammenligne Holbergs sprogbrug med sprogbrugen i sam- og eftertiden. Det hænder dog ikke sjældent, at hovedreglen brydes, enten fordi Holberg-materialet tillader en simplere og for hans sprogbrug mere adækvat inddeling, se f.eks. artiklerne *Blaamand*, *blamere*, *Skudsmaal* og *Tværdriver*, eller fordi materialet fordrer en dybere analyse, se f.eks. artiklerne *Bastion*, *confundere*, *Dimiss* og *renoncere*.

Til betydningsinddelingen hører definitionerne, og i HolbO har man i almindelighed benyttet sig af korte definitioner. Ved entydige ord, der svarer til moderne dansk anvendes betegnelsen »i nuv. bet.«, og i ord med flere gængse betydninger benyttes eventuelt blot antydende definitioner. En sammenligning med ODS på dette punkt afslører, at HolbO absolut ikke står tilbage for ODS i klarhed. I mange tilfælde er dens definitioner til og med mere elegant formuleret.

Som nævnt er det forholdsvis let at sammenligne HolbO's artikler med de tilsvarende ODS-artikler, men den komparative forskers tålmodighed sættes nu og da på en hård prøve. HolbO er nemlig en deskriptiv ordbog, og ved valget af opslagsformer har man i det store og hele fulgt den ortografiske praksis, som findes i Holbergs trykte værker. Det indebærer, at verbet *komparere* skal søges under *comparere*, at substantivet *kvinde* skal søges under *Qvinde*, substantivet *æsel* under *Esel* osv. Og selv om det i de fleste tilfælde er muligt at finde frem til den ønskede artikel ved hjælp af henvisningsartikler, så er der i HolbO mange muligheder for fejlslag.

Det er en kendt sag, at der ikke er overensstemmelse mellem Holbergs egen ortografi og den ortografi, der bruges i de trykte værker. I afsnittet »Vejledning i Ordbogens brug« (bind I side XIX) henvises der til et påtænkt tillæg i bind V, som bl.a. vil indeholde en nærmere redegørelse for dette problem. Det omtalte tillæg er tilsyneladende blevet ved tanken, men brugerne kan forlade sig på, at HolbO i princippet registrerer alle afvigende skrivemåder. De er i reglen opført som sideformer med henvisningsartikler til det sted i ordbogen, hvor ordet er behandlet.

At det ikke altid er lige let at finde frem til det rigtige sted i ordbogen skal

illustreres med et citat fra *Den Politiske Kandestøber*: »her løber jo Canellicn, her ligger Bordeus og her Paris«. Fra formen *Bordeus* ledes man videre til opslagsordet *Bourdeaux*, men *Canellien* indgår ikke i ordbogens henvisningsapparat. Formen har ikke status som sideform, og det kræver derfor en del detektivarbejde at finde hen til det opslagsord *Canal*, hvor citatet er meddelt og formen beskrevet.

I og for sig er det ikke påfaldende, at der kan forekomme fejl eller mangler i et kæmpeværk som HolbO, og bind V afsluttes da også med redaktionens rettelser og tilføjelser. Det anførte citat giver mig derimod anledning til at fremhæve, at HolbO foruden det traditionelle ordstof medtager og identificerer de sted- og personnavne, som optræder i Holbergs fiktionsværker. Det *proprie* ordstof holdes normalt uden for modersmålsordbøgerne, men for en forfatterordbog, der både skal danne grundlag for en beskrivelse af Holbergs sprog og være et hjælpemiddel for læsere af Holbergs værker, er det rimeligt at tage hensyn til dette ordstof.

Selv om Holberg er en af de forfattere, som er ganske godt repræsenteret i ODS, så kan HolbO føje mangt og meget til ODS' beskrivelse af sproget i første halvdel af 1700-tallet. Det er f.eks. tilfældet på fremmedordsområdet, idet ord som *Difficultet*, *egayere*, *felciter*, *terrible* og *tractable* af principielle grunde ikke fik plads i ODS. Det har de til gengæld fået i HolbO, som tilstræber en udtømmende behandling af fremmedordsstoffet, og i ordbogen har man oven i købet registreret de udskiftninger af fremmedord, som Holberg foretog i senere udgaver: *Difficultet* > *Vanskelighed*, *egayere* > *pryde*, *terrible* > *forskrækkelig* osv. Det er givet, at mange af de fremmedord, der præsenteres i HolbO, er sjældne i Holbergs skrifter, men graden af sjældenhed er et punkt, som ordbogen ikke ytrer sig om. Når der ved ordene *egayere* og *tractable* kun meddeles ét citat, så er det formentlig ensbetydende med, at der ikke findes andet materiale end det citerede. Ved knap så sjældne ord er det imidlertid ikke til at vide, om de anførte citater udgør det samlede materiale eller dele heraf, og det er i grunden en skam.

I betragtning af Holbergs omfattende og alsidige forfatterskab er det fristende at opfatte HolbO som en ordbog over sproget i første halvdel af 1700-tallet. Det er en funktion, som ordbogen sikkert vil få på trods af sit primære sigte mod Holberg-læseren og Holberg-forskeren, men det er et spørgsmål, om HolbO til fulde lever op til denne funktion. Definitionerne i HolbO er nemlig snævre, ikke for snævre, men præcis så snævre, som Holberg-materialet tillader det.

Som et eksempel til illustration af dette kan substantivet *bigami* nævnes. HolbO's materiale består af et enkelt citat fra trykmanuskriptet til *Adskillige store Heltes ... sammenlignede Historier* (1739), og på grundlag heraf forklares ordets betydning på følgende måde: »det forhold at en mand har to hustruer«. Der er ingen tvivl om, at HolbO's definition er dækkende for materialet, men i modsætning til ODS, som benytter følgende formulering: »indgaaelse af ægteskab, medens et ældre ægteskab endnu bestaar«, beskriver HolbO ordet som en alliance, som det er forbeholdt den ene halvdel af en bedragerisk menneskehed at indgå. Det er muligt, at HolbO's snævre definition har gyldighed for både det 18. århundrede og andre med, men eksempler af lignende art vil antage-

lig vise, at HolbO skal bruges med forsigtighed ved læsning af tekster, som ikke er forfattet af Holberg.

Kan argumentationen ikke godtages, så kan i hvert fald HolbO's *bigami*-artikel bruges som et eksempel på, at HolbO ofte indeholder belæg, der er væsentligt ældre end de belæg, som findes i ODS. Ifølge ODS er ordet *bigami* først belagt i Gustav Ludvig Badens *Dansk-Juridisk Ordbog* fra 1822, men HolbO's citat viser, at ordet blev benyttet af Holberg omtrent 100 år tidligere.

HolbO er fuldført, og der er ingen tvivl om, at alle med interesse for Holberg har fået et fortrinligt hjælpemiddel stillet til rådighed. Umiddelbart har ordbogen vel størst betydning for forskerne, de litterære såvel som de sproglige, og set fra et sprogligt synspunkt leverer HolbO materiale til mange særstudier: Holbergs ortografi; norvagismer i Holbergs sprog; Holberg og fremmedordene, herunder hans senere udskiftning af fremmedord med mere hjemlige gloser, osv. Den alment interesserede Holberg-læser vil muligvis stille sig tilfreds med de ordforklaringer og realkommentarer, som findes i diverse udgaver, men naturligvis kan udgaver af denne art ikke give svar på alle relevante spørgsmål. Det kan til gengæld HolbO.

Det er muligt, at HolbO ikke blev hvermandseje i fattigfirserne, og hvis udgiveren, som er Det danske Sprog- og Litteraturselskab, gør sig tanker om et salgsfremstød i det nye årti, vil jeg anbefale, at reklameteksten krydres med et eller flere pluk fra tidligere anmeldelser og andre omtaler af HolbO, f.eks.:

- Holberg-Ordbogen er en af dansk sprogvidenskabs største bedrifter ... *Erik Hansen i Danske Studier 1982.*
- Pragtværk over Holbergs sprog. *F. J. Billeskov Jansen i Berlingske Tidende. 5/12 1988.*
- ... et enestående værk [er] bragt til afslutning. *Allan Karker i Nyt fra Sprog-nævnet. Marts 1989.*
- Den forekommer særdeles pålidelig og utroligt righoldig i sin dækning og belysning af forfatterselskabet ... [et] fremragende professionelt arbejde. *Poul Lindegård Hjorth i Forskningsprofiler udgivet af Selskab for Nordisk Filologi. 1989.*
- Holberg-ordboken är i alla hänseenden ett förtjänstfullt verk. *Sven Benson i Arkiv för nordisk filologi 1989.*

Bente Holmberg